

NICOLAE TONITZA — PICTURAL ȘI MODERN ÎN CONTEXTUL ARTEI EUROPENE

ADRIANA CRAINIC-BOTEZ

Într-un moment în care pictura franceză își desfășura tăriile căutărilor moderne în universul formelor, într-o perioadă de efervescență a inovărilor morfologice în care cubismul și fauvismul prin Picasso, Braque și respectiv Matisse deveniseră traseele semantice fundamentale ale imaginii iar curente importante ca expresionismul și suprarrealismul căutau noutăți de recuzită și viziune neintrate încă în rețetar, privirea și emoția, interesul vizual și intelectual general erau exaltate mereu de ineditul forme și culorii, de regia de spectacol optic a imaginii.

În marginea cealaltă a Europei, apropiată și totuși divergentă ca orientare față de școala franceză, în sensul despre care vorbeam, pictura românească excela prin prezența sensibilității afective. În zona răsăriteană nord-balcanică pictura românească lumina acest colț de pământ prin forțe artistice care semnalizau în universul comunicărilor modern-expresive semnificații bogate de conținut uman, afirmău tensiuni, emoții și trăiri lăuntrice cu profunde implicații filosofice. Se poate spune că în contextul artei europene, pictura românească din perioada interbelică s-a definit ca fiind determinată primordial de conținutul afectiv al unui umanism clad, vibrant raportat la traseele dramatice ale destinului umane și în aceeași măsură de conținutul stării de iubire și de infinită tandrețe. Lirismul picturii românești se articulează astfel în forma sa de comunicare expresivă prin elevata stare de incandescență afectivă.

Infuzarea culorii și forme cu starea poetică, seducția armoniilor cromatice încărcate de vibrația emoției determinată de trăirea profund umană au creat expresia particulară a colorismului școlii de pictură românească în cadrul fenomenului de ansamblu al artei europene.

În acest context, Nicolae Tonitza înscrie una dintre impresionantele pagini ale picturalului modern al secolului nostru. Pictură mare, pictura lui Tonitza aparține artei cu majusculă. Creația lui își desfășoară strălucirea expresiei plastice în dimensiunile unor amplitudini care reverberează fervoarea armoniilor cromatice, perpetua și proaspăta forță poetică în fața vieții și a omului. Bogăția expresivă a imaginii susținută în aceeași măsură de substanța puternică a conținuturilor grave ca și de frumusețea culorii, cuceritoarea lumină solară, aurie ori sedefie ne dau fiorul unic, ne revelează sentimentul capodoperei.

Anvergura tandreței și iubirii pentru tot ceea ce este viață, creată de om ori de natură, îl conturează pe Tonitza ca unul dintre marii noștri lirici.

Tonitza iubește omul, iubește floarea, iubește copilul, tresare și se îndurează alături de cei în suferință, se exaltă în fața frumuseții. Figuralul cu repere la puritatea imaterială a ovalului infantil, la vibrația corolelor însoleiate, încântarea descoperirii cadențelor subtile ale

anatomiei nudului feminin, dialogul cu opera orizontalei însingurate a mării sunt forme de manifestare particulare ale visării tonitziene.

S-au făcut unele apropieri între arta lui Tonitza și arta lui Modigliani. În acest sens există o anume tensiune lăuntrică proprie amândurora aparținând, într-un fel, aceleiași familii de sensibilitate artistică. Rezolvări plastice și expresive situate la atingerea zonei dramaticului îi așează pe cei doi pictori în familia liricului-dramatic.

Stilizarea expresionist-deformantă a viziunii picturii lui Modigliani, epiderma pânzei saturată de pigment, exaltarea cromatică sunt modalități plastice inoculate de „morbidezza” florentină. Pictura lui Modigliani evoluează și se conturează în coordonate spirituale familiare tuturor. Pulsul artei europene impune prin imaginile pictate de el cadența unei coerențe istorice recunoscute. Iubitorii stării de melancolie, de abandon maladiv în reverie vor găsi, în consecință, în cheia modernă a imaginilor pictate de Modigliani, trecutul acumulat în prezent care vorbește de o tradiție cu caracter muzeal.

Invizibil reperabilă la sistem tradițional, imaginea lui Tonitza vibrează în consens cu matricea noastră spirituală. Spațiul poetic eminescian e regăsibil în pulsul interior al imaginii. Sensibilitatea noastră este invitată a descifra și regăsi lumi cunoscute, trăiri și simțiri, arome, umbre și lumini, imponderabile elemente de halou poetic, abia întrezărite, dar familiare modului nostru de percepere sensibilă a vieții și frumusului.

Stilizarea în concepția lui Tonitza înscrie delicat forma în sinteză, ductul serpentinat niciodată nu este depozitat de valoare poetică. Atitudine, gest, poză se înscriu în reluări în ecou, curbele își răspund în continuă frazare melodică. Forma e încărcată de refren poetic. Murmurul emoției este perceptibil în nuanță, atingere, accent.

Suprafața vibrată, timbrarea tonului de culoare, raportarea la plaja bidimensională, sunt definite într-o delicată arhitectură de conture cromatice. Curba, serpentina, elemente semantice particulare picturii lui Tonitza evoluează de la versiunea gauguinian — lirică a conturului cloisone, la șerpuiți complex meandrice de viziune modiglianescă și la purități axiomatice matissiene.

Spațiul continental este restrâns la spațiul ambianță — locală. Peisajele marine ale lui Tonitza desfășoară plaje de culoare sclipind discret, albul și cobalturi difuze se topesc în țeseri imateriale. De la prim-planul în care detaliul pitoresc are rezonanță sentimentală ochiul e purtat spre orizontul nemărginit. Melancolia tonitziană implică dorul către un spațiu al păcii externe, include vag plecarea gândului din ambianță, visarea, spre zări și liniști infinite („Liniște eternă”, 1933, colecția Ion Dumitrescu).

Tonitza urcă emoția și tensiunea imaginii în registrul inefabilului, picturalul în muzical. Despre picturalul modern al lui Tonitza încercăm un crochiu cu intenția de a sugera deschiderea unor discuții având ca subiect nu numai arta pictorului ci și poziția în care se află colorismul modern al picturii românești în contextul artei europene.

În acest sens, ne vedem obligați să constatăm ca însușire esențială a colorismului picturii noastre moderne — *picturalul*. Ținând seama de evoluția desfășurată până azi, având ca punct de pornire opera lui N. Grigorescu și Ion Andreescu, observăm apartenența la pictural a celor mai valoroși dintre creatorii noștri de-a lungul timpului până azi. Vibrarea intensităților luministice și modularea culorii, nuanțarea materiei cromatice și exaltarea ori atenuarea armoniilor prin juxtapunere evoluează în sensibil, se încearcă totdeauna cu stare poetică, devin ceea ce numim pictural.

În câmpul picturalului expresiv sau al muzicalității suprafețelor de culoare Tonitza este unul dintre marii noștri coloriști care asigură transferul tonului și armoniilor cromatice în poetic.

Natura aceluia tip de bucurie pe care Cella Delavrancea o raporta la perceperea vibrațiilor, ascunse în muzică, o regăsim în natura aparte a vibrațiilor ascunse în misterul culorii la Tonitza.

Regatul sensibilității culorii, populat de nuanță, semiton, surdină este deschis, în aceeași măsură, în creația pictorului român incandescențelor cromatice, exaltărilor prin juxtapuneri.

Departe de a se fi istovit discuțiile despre pictural și muzical, dialogul cu arta și știința culorii a antrenat în timp forțe și resurse creatoare ale pictorilor în forme de comunicare inepuizabile, de la trompe *l'oeil la à plat*, de la figural la abstract. Picturalul și muzicalul sunt azi noțiuni frecvente care se suprapun și care trimit arta în inefabil și sensibil.

În planul expresiei artistice, haloul poetic primește corespundențe morfologice în sensibilizarea și vibrarea tonului sau timbrului. Respectiv, nuanța și semitonul, surdina și transparența, principii morfologice suverane alături zonele de creație ale muzicii și picturii, creează ceea ce numim azi, muzicalizarea culorii în pictură și picturalitatea sau colorarea tonului sonor în muzică. Cu alte prilejuri constatam ca zonă ideală de ilustrare a sensibilizării tonului — cromatic ori sonor — impresionismul picturii lui Claude Monet și al muzicii lui Claude Debussy.

În dubla postură, de sensibilizare a suprafeței prin vibrație parțială și de exaltare a armoniilor prin juxtapuneri ale plaielor, colorismul lui Tonitza se păstrează în picturalul expresiv sau altfel spus, în muzicalizarea suprafeței de culoare. Epiderma e vibrată prin raici tușe aurii care pulsează în masa cromatică asemenea unor delicați și imateriali solzi de sîdef. Acorduri diafane, în cazul marinelor albite sub soare („Case la Balcic“, 1933—1934, Col. Ecaterina Caragiale-Logadi; „Peisaj din Balcic“, 1933—1934, Col. Apostolide Apostol; „Geamie — Balcic“, 1935—1936, Col. prof. dr. Octavian Fodor; „În zori — Balcic“, 1936—1937, Muzeul regional de artă Constanța) se iau la întrecere cu bogăția armoniilor fauve a buchetelor de flori („Vas cu flori“, 1927—1929, Col. ing. Dumitru Culea). Fauvismul acordurilor lui Tonitza, nicidecum șocant, pătrunde în zona liricului. Culoarea lui Tonitza nu strigă. Culoarea lui are sonoritate poetică, muzicală.

„Culoarea dacă nu cântă, dacă ea nu se apropie de muzică, spune pictorul român, nu are mister“. Tonitza se apropie de universul muzicii. Ductul posedă încărcătură melodică, plaja de culoare, sonoritate muzicală.

Conceperea matissiană a plajei mari de culoare, egale ca intensitate este străină sensibilității lui Tonitza. El apelează și folosește savant plaja „à plat“, dar o dozează în cantitate mică. În extindere la ecran mare, totdeauna Tonitza îndulcește intensitatea tonului pur, suprapunând, atingând ușor cu penionul, dând o delicată vibrație materiei, lucrând ton în ton, vibrând tonul, aurindu-l ori sidefându-l ca efect. Tonitza apelează la verigile de culoare fauvmatissiană diversificând astfel spațiul și ritmând decorativul cu picturalul în ideea creșterilor și descreșterilor perspectivice. Avansând mai mult sau mai puțin grație intensităților cromatice ale maselor de culoare, expresia de spațiu plastic se îmbogățește, primește amploare.

Pulsația plajei de culoare, vibrarea cromatică a ecranelor și maselor de culoare, respirația texturii epidermei delicat și viu acoperite de pigment conturează picturalul muzical al artei lui Tonitza. Picturalul pătruns în inefabil supune culoarea unui regim al decantării aflate în preajma celei mai abstracte dintre arte.

Duritatea culorii în decisiul „à plat“ este respinsă de Tonitza și de fapt de toți pictorii români contemporani cu el. Intensitatea egală a suprafeței este distribuită parțial și introdusă în contextul pictural doar pentru diversificarea expresiei spațiului plastic.

La Matisse, acordurile prin juxtapunere a plaielor mari de culoare primare și binare calculate la maximă intensitate pigmentară, este condiția existenței culorii ca formă esențială, fundamentală a picturii și afirmată ca inovație crucială a colorismului secolului nostru.

Frumusețea particulară a picturalului artei lui Tonitza, îmblânzirea duioasă a tonului puternic se constituie în înaltă lecție despre **expresia sensibilizării culorii**, lecție la care au aderat până azi pictorii români.

Tonitza, glas blând, duios și tandru, lăcrimează în sunetul surdizat, specific sensibilității, cunoscută și familiară nouă. Sentimentul matricei spirituale se tese cu dimensiunea forței creatoare. Tonitza este un mare pictor care vorbește despre dramele, tristetele, tensiunile și bucuriile aparținând virtual omului de pretutindeni. Modul în care sunt spuse însă de pictorul român rămân doar ale noastre.

El nu este un inovator care să determine crucial traseele picturii ca Matisse. Pe suportul experienței post-impresioniste, la întâlnirea cu fauvismul și expresionismul, el lărgeste universul *Expresiei Formei*. El luminează, cum spuneam mai înainte acest colț de pământ, cu vastă bucurie și iubire pentru viață, lumină și culoare, într-o pictură a armoniilor savante și poetice.

Scânteietoare și marmoreene neisăie dobrogene, buchete de corole amănunțite, catifelări, atingeri delicate de penel în tușă mică, mângâieri de tandră afecțiune, pictura lui Tonitza se așează în strămoșești

orizonturi ale spiritualității românești prin stare și refren poetic și totodată în europeană geografie artistică și a spiritului prin pulsația de gând și cuceriri cromatice.

Résumé

La peinture roumaine de la période de l'entre deus guerres, intégrée dans la contexte de l'art européen, se définit tout d'abord par son humanisme chaleureux, toujours en rapport avec les destinées humaines et en même temps dans un état de grace et sous le signe d'une infinie tendresse.

Dans ce contexte N. Tonitza par son oeuvre inscrit une page importante dans le pictural moderne de notre siècle. Abordant ce problème dans notre intervention, on essaie de suggérer la complexité de l'art de N. Tonitza, et sa contribution concernant le maniement de la couleur dans la peinture roumaine et européenne.